

Stuart Hall in politična ekonomija komuniciranja: nelagoden odnos

Abstract

Stuart Hall and the Political Economy of Communication: An Uneasy Relationship

The paper focuses on the work of Stuart Hall within the well-known debate between cultural studies and the political economy of media and communication. The debate, which gained on importance after the cultural turn, represents one of the most important dichotomies within the study of communication. The opposition to economic reductionism of classical Marxist political economy was constitutive for cultural studies. As Hall argued in one of his essays, cultural studies and political economy were never a perfect match. But on the other hand, he argued—in a keynote speech from 2007, at one of the largest conferences—that cultural studies went too far, opposing the political economy approach by eliminating it altogether. According to Hall, the main question remains how to understand the economy after the cultural turn without falling into essentialism or determinism.

Keywords: cultural studies, political economy of communication, Stuart Hall, articulation

Dejan Jontes is Assistant Professor of Media and Communication Studies at the Faculty of Social Sciences, University of Ljubljana. His research interests include critical analysis of journalism, pop culture and analysis of media, especially TV. (dejan.jontes@fdu.uni-lj.si)

Povzetek

Prispevek se osredinja na razpravo med kulturnimi študijami in politično ekonomijo medijev in komuniciranja s poudarkom na delu Stuarta Halla. Ta razprava, ki po t. i. kulturnem obratu zaseda še pomembnejše mesto, še vedno ponazarja enega temeljnih razcepov pri proučevanju komuniciranja. Kulturne študije so se namreč med drugim vzpostavile ravno z nasprotovanjem ekonomskemu redukcionizmu klasične, na marksizem opre politične ekonomije. Kot je ugotavljal v enem od esejev na to temo, se marksizem in kulturne študije niso nikoli v celoti teoretično prekrivali, leta 2007 pa je na eni večjih konferenc ocenil, da so šle kulturne študije predaleč in so s konceptualnega zemljevida v celoti zbrisale ekonomijo. Po njegovem mnenju je ključno vprašanje, ki bo tudi v ospredju tega prispevka, kako neesencialistično in nedeterministično razumeti ekonomijo po kulturnem obratu – torej s konstitutivnega mesta, ki ga je zavzela kultura.

Ključne besede: kulturne študije, politična ekonomija komuniciranja, Stuart Hall, artikulacija

Dejan Jontes je docent na Katedri za medijske in komunikacijske študije na Fakulteti za družbene vede. Raziskovalno se ukvarja s kritično analizo novinarstva, popularne kulture ter analizo medijske potrošnje, predvsem televizije. (dejan.jontes@fdu.uni-lj.si)

Prispevek se osredinja na razpravo¹ med kulturnimi študijami in politično ekonomijo medijev in komuniciranja s poudarkom na delu februarja 2014 preminulega Stuarta Halla, saj imajo njegovi teksti v razpravi posebno mesto. Ta razprava, ki je po t. i. kulturnem obratu še pridobila na veljavi, še vedno ponazarja enega temeljnih razcepov pri proučevanju komuniciranja in ponuja dobro izhodišče za obravnavo ključnih vprašanj, ki sicer presegajo okvire razprave: npr. odnosa med akterjem in strukturo in pojmovanja ideologije.

Poleg tega verjetno ni pretirana ocena, da so se kulturne študije vzpostavile ravno z nasprotovanjem ekonomskemu redukcionizmu marksistične politične ekonomije. Kot je ugotavljal Hall v enem od esejev na to temo, se marksizem in kulturne študije niso nikoli v celoti teoretično prekrivali.

To pomeni, da je treba soočenje med britanskimi kulturnimi študijami in marksizmom razumeti predvsem kot spopad z določenim problemom. Ta se začne in razvija s kritiko redukcionizma in ekonomizma, nadaljuje pa z ugovarjanjem modelu baze in nadstavbe, s katero sta tako kompleksnejši kot vulgarni marksizem skušala pojasnjevati odnos med družbo, ekonomijo in kulturo. (Hall, 1996a: 265)

Kot navaja Hartley (2003: 105), je Hall tik pred upokojitvijo sicer opozoril, da

z opustitvijo determinističnega ekonomizma ni prišlo do alternativnih oblik razmišljanja o ekonomskih odnosih in njihovih učinkih kot o pogojih obstoja drugih praks, ampak je prišlo do velikega in izrazitega zanikanja. Kot da – glede na to, da ekonomija v najširšem pomenu zagotovo ne ‘determinira’ dejanskega toka zgodovine ‘v zadnji instanci’, kot so nekdanj predvidevali – sploh ne obstaja!

Leta 2007 pa je na eni večjih konferenc² ocenil, da so šle kulturne študije predaleč in so v celoti zbrisale ekonomijo s konceptualnega zemljevida. Po njegovem mnenju je ključno vprašanje, ki bo tudi v ospredju tega prispevka, kako neesencialistično in nedeterministično razumeti ekonomijo po kulturnem obratu – torej s konstitutivnega mesta, ki ga je zavzela kultura.

Kultura in ekonomija po kulturnem obratu

Kritiki menijo, da naj bi ravno zanemarjanje politične ekonomije na račun kulturnih študij oslabilo kritično teorijo. McChesney (2000: 109) ocenjuje, da bi morala politična ekonomija komuniciranja igrati bistveno večjo vlogo v programih medijskih in komunikacijskih študij, če naj se proučevanje komuniciranja izogne drsenju v nerelevantnost, v katero je po njegovi oceni zašlo po izgubi dinamike na začetku osemdesetih let prejšnjega stoletja. Po Murdockovem mnenju je v središču projekta kulturnih študij »manjkajoča povezava«, ki onemogoča ustrezno pojasnjevanje delovanja kulturnih industrij in njihovega vpliva na ustvarjanje pomena. Naloga teorije je namreč konceptualizirati razmerje med materialno in diskurzivno oziroma ekonomsko in kulturno platjo, ne da bi eno od njih zreducirala na drugo (Murdock, 1989: 436).

Večina dosedanjih razprav se je osredinila na poskuse združitve obeh pristopov pod isto teoretično-metodološko streho (gl. denimo Kellner, 1997; Garnham, 1995). Na razlike med

¹ Ta debata z občasnimi presledki traja od sedemdesetih let prejšnjega stoletja in še ni izgubila zagona, saj je obravnavana tudi v novejši literaturi (gl. denimo Ray in Sayer, 1999; Robotham, 2005).

² *Cultural Studies Now*, London, 19.–22. 7. 2007, ki se je je udeležil tudi avtor.

pristopoma skušam opozoriti z obravnavo dveh problemskih osi. Ena vključuje vprašanje ekonomskega redukcionalizma politične ekonomije in težave kulturnih študij pri obravnavi proizvodnje, druga pa se osredinja na različne konceptualizacije ideologije. Vprašanje razmerja med ekonomijo in kulturo tudi v kulturnih študijah sicer nikakor ni dojeto kot nepomembno in neproblematično.

Nicholas Garnham, eden najvidnejših zagovornikov političnoekonomskega pristopa k proučevanju kulture in medijev, meni, da antagonizem med pristopoma temelji na napačnem razumevanju politične ekonomije, kulturne študije pa je mogoče uspešno prakticirati le, če bo med pristopoma ponovno zgrajen most, ki je nekoč že obstajal, saj kulturne študije po njegovem mnenju izhajajo iz političnoekonomskih predpostavk. Vez sta po njegovem mnenju zrahljali dve smeri razvoja v zgodovini kulturnih študij, in sicer »vprašanje ideologije, ki se je brezmejno zapletlo z razvojem analize tekstualnosti«, in, ključno, »koncepta dominacije in podrejenosti sta se z nanašanja na razred razširila še na raso in spol« (Garnham, 1995: 62–63). Zanj je največja težava,

da kulturne študije zavračajo upoštevanje implikacije svoje lastne trditve, da oblike podrejenosti in njihove spremljajoče kulturne prakse – ki jim kulturne študije dajejo analitično prednost – temeljijo na kapitalističnem načinu produkcije. Rezultat je osredinjenost na kulturno potrošnje namesto na kulturno produkcijo in na kulturne prakse prostega časa namesto na delo. /.../ Z osredinjenostjo na potrošnje in recepcijo ter na interpretacijo so kulturne študije napihale svobodo potrošnje in vsakdanjika. (ibid: 64–65)

Kje v literaturi ali raziskovalnih programih sodobnih kulturnih študij so raziskave in razmišljanja o »proizvajalcih kulture« in njihovih organizacijskih strukturah³ ter navadah, skozi kate-re izvršujejo svojo moč, se sprašuje Garnham. Postavlja si dve vprašanji: kakšno razlagalno moč ima takšna ekonomska analiza na kulturni ravni ter kako ljudje na podlagi svojih eksistenčnih pogojev razumejo in delujejo skozi kulturne prakse. Obe vprašanji sta po njegovem mnenju povezani z vprašanjem lažne zavesti. Medtem ko so v preteklosti nekateri v politični ekonomiji zagovarjali ozko odsevano ali določajoče razmerje med načinom produkcije in kulturnimi praksami, to stališče ni nujno značilno za celoten pristop (ibid: 65–68).

Morebitno točko, kjer bi se kulturne študije in politična ekonomija lahko povezale, vidi Garnham v vprašanju moči in struktur dominacije. Za politično ekonomijo je razred ključ do struktur dominacije, kulturne študije pa kot alternativne strukture dominacije poleg drugih potencialnih označevalcev razlik vidijo še raso in spol, ki ju razred ne določa neposredno. Garnham se z zadnjim ne strinja, saj po njegovem mnenju ne moremo razumeti geneze, oblike ali načina upiranja zaradi rasne in spolne diskriminacije brez analize političnoekonomskih temeljev in kulturnih praks, ki te boje konstituirajo. Politična ekonomija ni nikoli trdila, da so vse kulturne prakse določene oziroma da so odvisne od načina produkcije materialnega življenja, je pa vedno vztrajala, da ima kapitalistični način produkcije določene osnovne strukturne značilnosti – predvsem, da mezdno delo in blagovna menjava oblikujeta nujne in neizogibne razmere bivanja za ljudi (ibid: 70).

Mosco (1996: 270) pa kritizira kulturne študije predvsem zaradi premika iz realistične k nominalistični epistemologiji, ki po njegovi oceni zaradi relativističnega razumevanja vednosti vodi v politični relativizem, ki večinoma razume politiko zgolj kot boj za individualne identitete. Zato se Mosco zavzema za politično ekonomijo komuniciranja, ki izhaja iz realistične epistemologije.

³ Zapostavljanje analize kulturne politike sicer kritizira McQuail (1997), v kulturnih študijah pa tudi Bennett (1998).

Grossberg priznava, da v kulturnih študijah obstajata dva sklopa idej. Na eni strani so analize, ki se ukvarjajo s kompleksno in protislovno naravo potrošnje in kljub temu, da pogosto ugotavljajo, da je potrošnja lahko povezana z užitek in zadovoljstvom ter lahko povečuje moč, ne izključujejo izkoriščevalske, manipulativne in dominantne narave trga. Te analize postavljajo lokalne prakse v širši kontekst družbenih struktur moči, tudi ko skušajo ugotoviti, kako so te strukture živete in občutene lokalno. Na drugi strani pa je delo, ki vsako potrošnje označuje kot užitek in zadovoljstvo ter jo ima po definiciji za dejanje upora. Teh dveh pozicij pa po njegovem mnenju ne moremo enačiti (Grossberg, 1995: 73).

Zaradi omenjenih pomislov je razmerje med produkcijo kulturnega proizvoda in njegovo potrošnjo ustrežnejše obravnavano v tako imenovanem kulturnem krogotoku, ki ga sestavljajo kulturni procesi, kot so produkcija, potrošnja, regulacija, reprezentacija in identiteta.

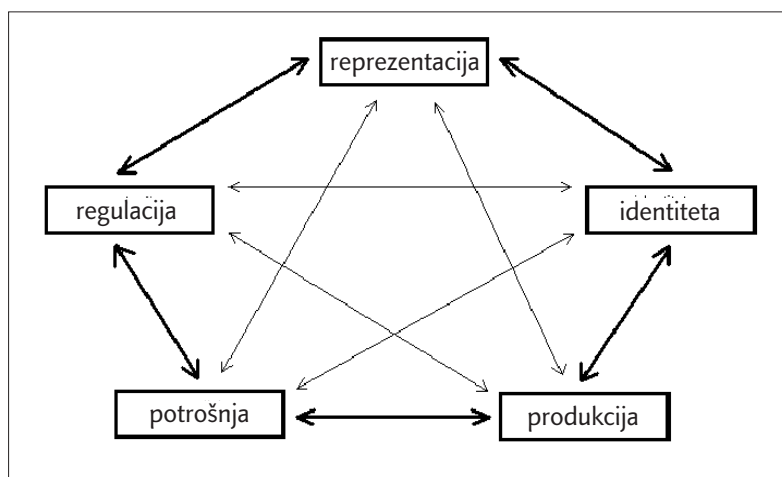

Diagram 1: Kulturni krogotok (Du Gay in Hall, 1997: 72)

Osnovna ideja kulturnega krogotoka je v tem, da se pomen »materialnega proizvoda ali kulturne prakse ustvarja v produkciji, v načinih reprezentacije glede na vrsto identitet, ki jih povezujejo z objektom, v praksah potrošnje in praksah regulacije njegove uporabe ter distribucije, kar implicira, da je ustvarjanje pomena razvijajoč se proces« (Du Gay in Hall, 1997: 710).

Najpogostejši očitke kulturnih študij politični ekonomiji kulture in medijev je namreč ekonomski redukcionizem, to je pojmovanje, da proizvodne sile in odnosi, imenovani tudi baza, nadzorujejo in proizvajajo (determinirajo) družbeno nadstavbo, sestavljeno iz prava, države, družine ter kulturnih in ideoloških sfer. Posledično lahko vsak element v družbi zreduciramo na ustrezne odnose v ekonomski sferi in ga tako razložimo.

Ekonomski redukcionizem je politični ekonomiji očital tudi Hall, saj je kritiziral predvsem predpostavko politične ekonomije, da so ekonomski procesi in ekonomske strukture kulturne proizvodnje pomembnejši kot njen kulturno-ideološki vidik. Hall se s politično ekonomijo sicer strinja, da je analiza ekonomske ravni družbene realnosti nujna, vendar ne podpira stališča, da je za razlago kulturnih in ideoloških učinkov tudi zadostna, kar po njegovem prepričanju menijo politični ekonomisti. Še več, v tem vidi največjo težavo in pomanjkljivost političnoekonomskega pristopa h kulturi (Hall, 1996b: 46–47).

Nicholas Garnham, eden najvidnejših zagovornikov političnoekonomskega pristopa, zavrača očitke o ekonomskem redukcionizmu, saj politična ekonomija kulture po njegovem mnenju ni nikoli trdila, da so vse kulturne prakse determinirane z načinom proizvodnje materialnega življenja (Garnham, 1995: 71).

Hall in kulturne študije najbolj nasprotujejo teoretičnemu stališču, da je ekonomija določajoča v zadnji instanci, saj ekonomiji priznavajo, da je določajoča kvečjemu v prvi instanci. To pomeni, da ekonomija pomembno vpliva tudi na kulturno sfero (in na druge dele nadstavbe), vendar pa je ne določa dokončno in v celoti. Tudi tu Hall izhaja iz Laclaua in Mouffove, ki sta to predpostavko kritizirala med drugim zato, ker »če bi za vsako družbo držalo, da je ekonomija določajoča v zadnji instanci, potem se razmerje med tako določitvijo in pogoji njene možnosti ne bi moglo razvijati v naključni zgodovinski artikulaciji, temveč bi bilo vnaprej nujno razmerje« (Laclau in Mouffe, 1987: 83).

Od tod naprej je najpomembnejšo vlogo pri razumevanju ideologije v kulturnih študijah odigral Hall, ki je ideologijo definiral kot »mentalne okvire – jezike, koncepte, kategorije in sisteme reprezentacij – ki jih različni razredi in družbene skupine uporabljajo za osmišljanje, definiranje in razumevanje načina, kako deluje družba« (Hall, 1996c: 26). Ključno »politično« vprašanje, ki sledi iz takšne definicije ideologije in ki ga je nenehno poudarjal Hall, je vprašanje »politike označevanja«. Označevanje dogodkov je namreč postalo del tistega, za kar se je treba boriti, ker je to »način ustvarjanja kolektivnega družbenega razumevanja in zato način, s katerim je mogoče učinkovito mobilizirati konsenz za določene rezultate«. Ideologija je s tega vidika postala prizorišče boja, njeni izidi pa niso napovedljivi s pomočjo deterministične logike – odvisni so »od politike označevanja« (Hall, 1982: 70).

Hall je sledil Williamsovemu napotkom za razumevanje determiniranja kot postavljanja meje. Tako je denimo nasprotoval Althusserjevi ugotovitvi, da ima ideologija le vlogo reproduciranja družbenih proizvodnih odnosov, in dodal, da »ideologija postavlja tudi meje, do katere stopnje se lahko dominantna družba brez težav in funkcionalno reproducira« (Hall, 1996b: 33), na drugem mestu pa je kot ključni pogoj za »marskizem brez omejitev« navedel razumevanje »determiniranja v smislu postavljanja omejitev, uvajanja parametrov, definiranja prostora operacij, konkretnih okoliščin obstoja, danosti družbenih praks, ne pa v smislu absolutne napovedljivosti določenih izidov« (Hall, 1996c: 45). Takšno razumevanje ocenjujemo kot ustrežnejše od političnoekonomskega konceptualiziranja ideologije.

Za Halla je najbolj sporna klasična ideja o ideologiji kot lažni zavesti, saj ko ideologija postane obravnavana kot diskurzivni pojav, analiza ni več organizirana okoli nasprotja lažno-resnično, učinki ideologije pa niso več vidni kot posledica trika ali iluzije. Področje ideološkega tako postane področje križajočih se poudarkov in križajočih se različno usmerjenih družbenih interesov (Hall, 1996d: 39–40).

Poleg Gramscija je na Halla najbolj vplivala Althusserjeva revizija ideologije v klasičnem marksizmu. Tako denimo poudarja njegovo definicijo ideologije, kjer je ideologija »sistem reprezentacije – sestavljen iz konceptov, idej, mitov ali podob –, v katerem ljudje živijo v imaginarnih odnosih do resničnih okoliščin obstoja« (Hall, 1996b: 23), ki je razen v zadnjem delu, kjer Althusser govori o imaginarnih odnosih do resničnih okoliščin obstoja, precej podobna zgoraj navedeni Hallovi. Althusser je za Halla pomemben, ker je njegova revizija odprla pot bolj diskurzivnim konceptom ideologije in načela do tedaj zapostavljeno vprašanje, kako postane ideologija internalizirana, kar je nenehno poudarjal tudi sam. Zanima ga, kako si je dominantni diskurz zagotovil vodilno mesto in kako institucije, katerih naloga je opisovanje in razlaganje stvari – vodilno vlogo imajo tu množični mediji – v praksi dajejo prednost določenim pomenom in jih privilegirajo.

Od determinacije k artikulaciji

Tako pri obravnavi proizvodnje kot ideologije se politična ekonomija po mojem prepričanju preveč opira na koncept determinacije, zato je (lahko) pristop kulturnih študij plodnejši. Kot ključen Hallov prispevek zato poleg omenjenega izpostavljam tudi njegov model ukodiranja in razkodiranja, s katerim Hall kot enega osrednjih konceptov kulturnih študij omenja kon-

cept artikulacije. Hall je namreč v več intervjujih sam poudaril, da pri modelu ukodiranja/ razkodiranja ne gre zgolj za opis komunikacijskega procesa, kakor so ga kritiki največkrat brali, saj je nastal kot polemika, naslovljena predvsem na Center za proučevanje množičnega komuniciranja Univerze v Leicesteru, ki je bil v tistem času glavni zagovornik dominantne paradigme proučevanja komuniciranja. Model je tako prej kot opis komunikacijskega procesa kritika dominantnih komunikacijskih modelov in pozitivističnih predstav o analizi vsebin in razumevanju občinstev.

Predvsem pa je bil model ukodiranja in razkodiranja za Halla tudi del širše razprave v marksizmu in signalizira premik od grobih predstav o dominantni ideologiji k bolj kompleksnim konceptom, kot je denimo Gramscijeva hegemonija. »O njem nisem razmišljal kot o modelu, ki bi za raziskovanje zdržal naslednjih 25 let. Mislim, da nima teoretične strogosti, notranje logike in konceptualne konsistence za kaj takega. Njegova prava vrednost je v tem, kar predlaga. Predlaga pa nov pristop, odpira nova vprašanja. Začrtuje teren. Vendar je to model, na katerem je treba še veliko delati, ga razvijati in spreminjati.« (Hall v Davis, 2004: 66) Helen Davis sklene, da je model ne glede na omejitve, ki jih navaja Hall, točka v razvoju medijskih študij, ko so se te dokončno *tekstualizirale*.

Tako model kot terminologija na prvi pogled spominjata na zgodnejše modele ameriške empirične tradicije, predvsem na linearni model komuniciranja Shannona in Weaverja iz leta 1949 (glej McQuail in Windahl, 1993: 17) ter Schrammov krožni model (Schramm, 1954/1999: 56). Vendar je Hall že na začetku zavrnil dotlej prevladujoče komunikacijske modele, predvsem pa je nasprotoval dojemanju občinstva kot pasivnega potrošnika popularne kulture. Tako konstrukcijo sporočila (ukodiranje) kot njegovo recepcijo (razkodiranje) je definiral kot aktivno in interpretativno dejanje, oba pa sta *naddoločena* z vrsto vplivov, od diskurza uporabljenega medija, diskurzivnega konteksta, v katerem sporočilo nastane, do tehnologije, ki sporočilo prenaša. Televizijsko občinstvo ni homogena skupina, temveč mešanica različnih družbenih skupin, ki so v različnih odnosih do dominantne ideologije, zato med proizvajalci sporočila in občinstvom zagotovo prihaja tudi do razlik pri interpretaciji. Televizijsko sporočilo je polisemično, odprto za več interpretacij, vendar ni popolnoma pluralno. Vsebuje sicer *dominanten pomen*, vendar ta ni nepremagljivo vsiljen, saj se lahko različne družbene skupine s svojimi interpretacijami tem pomenom upirajo (Hall, 1980: 130–135). Na najbolj splošni ravni tako Hallov model odseva eno od Williamsovih osrednjih trditev, povezanih s komuniciranjem, in sicer da »komuniciranje ni le transmisija; je hkrati tudi recepcija in odgovor« (Williams, 1958/1983: 313). Peters (2003: 223) meni, da bi lahko ta Williamsov poudarek označili za moto kulturnih študij v zadnjih štirih desetletjih.

Hall poudarja, da proces ukodiranja in razkodiranja potrebuje na produkcijski strani materialna sredstva (»tehnične infrastrukture«), kakor tudi svoje sklope družbenih (produkcijskih) odnosov – organizacijo in kombinacijo praks znotraj medijskih aparatov. Vendar pa tako cirkulacija proizvoda kot tudi njegova distribucija različnim občinstvom privzameta *diskurzivno* obliko. Ko je ta privzeta, mora biti diskurz preveden in ponovno transformiran v družbene prakse, če naj bo krog sklenjen in učinkovit. Če pomen ni artikuliran v praksi, nima učinka, pravi Hall. Prednost tega pristopa je v tem, da vidi vse momente v modelu, sicer potrebne za proces kot celoto, a noben od njih ne more v celoti jamčiti za naslednji moment, s katerim je artikuliran (Hall, 1980b: 128–129).

Po njegovem mnenju moramo prepoznati, da ima diskurzivna oblika sporočil privilegiran položaj v komunikativni izmenjavi in da sta ukodiranje in razkodiranje – čeprav sta v odnosu do celotnega komunikativnega procesa le relativno avtonomna – odločilna momenta. Golih dogodkov ni mogoče prenašati, dogodek mora postati 'zgodba', preden lahko postane *komunikacijski dogodek*. Zato transpozicija v sporočilo in iz njega ni naključni moment, ki ga lahko poljubno sprejmemo ali ignoriramo.

Hall je pod vplivom sociologa Franka Parkina⁴ izpeljal tri hipotetične situacije razkodiranja sporočila. Prvi položaj je »preferenčni« – gledalec razkodira sporočilo popolnoma v skladu s kodiranimi referenčnimi kodami. Takšen položaj naj bi v praksi obstajal le redko. Najpogostejše je »pogajalsko« branje oziroma razumevanje, kjer na primer gledalec sprejme dominantne definicije sveta, a v posameznih konkretnih primerih prihaja do nestrinjanja in nasprotovanja. Zadnja možnost je »opozicijsko« branje, kjer gledalec pomen interpretira popolnoma v nasprotju z zakodiranim. Takšen položaj naj bi na primer zavzeli, ko gledamo reklamni oglas za politično stranko, ki je navadno ne volimo (Hall, 1999: 59–61).

Hall torej ne le vztraja pri razlikah pri ukodiranju in razkodiranju, temveč to neskladnost razlaga kot ideološko in politično pogojeno. Vztraja namreč, da neskladja niso naključna, ampak so določena s širšimi družbenimi in ekonomskimi silami. Vogrinc⁵ (1995: 50) očita Hallu preimenovanje in zapletanje komunikacijske sheme s termini iz kritike politične ekonomije, vendar se s tem ne morem v celoti strinjati. Medtem ko shema komunikacijskega procesa ni nikakršna novost, saj podobno najdemo že pri Saussuru, je prav Hallova umestitev celotnega procesa v okvir hegemonije pravi prelom z dotedanjo tradicijo.

Grossberg opozarja, da se v kulturnih študijah pogosto legitimizira »reifikacija Hallovega modela ukodiranja in razkodiranja« (1993: 92). To, kar je Hall ponudil kot semiotično rešitev konkretnega empiričnega sklopa problemov in vprašanj, je postalo osrednji model kulturnih študij, »analogija, pretvorjena v identiteto« (ibid). Model je tako po njegovem mnenju postal zgolj reciklirana različica starih linearnih modelov pošiljatelj–kanal–sprejemnik, kar so nekateri zagovarjali s predstavljanjem modela v bolj kritičnih terminih produkcija–prakse–potrošnja, vendar pa to problema v osnovi ne reši. Kulturne študije po njegovem mnenju ni mogoče modelirati po linearnem konceptu komuniciranja, saj »kulturne študije ne morejo pristopiti h komuniciranju, razdeljenemu na tri diskretne dele« (Grossberg, 1993: 93).

Te kritike so sicer deloma utemeljene, vendar bi rad v Hallovem modelu poudaril neko drugo, pogosto spregledano komponento, namreč njegov koncept artikulacije, ki pride ravno tu najjasneje do izraza (gl. tudi Slack, 1996). Artikulacija je koncept, ki ga je iz Laclaujeve *Politike in ideologije v marksistični teoriji* (1979) v kulturne študije vpeljal Hall, da bi z njim namesto z determinacijo⁶ pojasnil odnos med posameznimi elementi družbene strukture. Artikulacijo je Hall definiral kot povezavo oziroma vez, ki ni nujno vzpostavljena v vseh primerih, nikoli pa ni vzpostavljena za vedno, saj lahko tudi izgine in nastanejo nove povezave – reartikulacije (Hall, 1996b: 33).

Artikulacija se nanaša na začasno enotnost diskurzivnih elementov, za katere sicer ni nujno, da so združljivi. Z drugimi besedami, gre za »arbitrarno utrjevanje« označevalcev in označenec, brez katerega ne bi bilo označevanja in pomena sploh (ibid: 13). Brez artikulacije torej po

⁴ Parkin (1971: 79–102) pri obravnavi razredne razslojenosti loči tri »vrednostne sisteme« oziroma načine interpretacije neenakosti. Čeprav ima razredna neenakost materialno osnovo, je interpretirana različno. Parkin loči med *dominantnim, podrejenim in radikalnim* vrednostnim sistemom, ki podpirajo popustljive (*deferential*), prilagojevalske (*accomodative*) in opozicijske interpretacije neenakosti. Gre torej za tipologijo, ki je očitno podobna Hallovi, a s pomembno razliko. Kot poudarjata Gurevitch in Scannell (2003: 240), je Parkinova tipologija vrednostnih sistemov v principu sociološka, povezujoč različne vrednostne sisteme z razrednimi razlikami, Hallova tipologija pa je semiološka, saj skuša z njo prepoznati različne oblike ukodiranja in razkodiranja.

⁵ Vogrinc je sicer najbolj kritičen do recepcije psihoanalize v Birminghamu, saj ocenjuje, da predvsem Hall in Morley »očitno Lacana bodisi nista brala bodisi nista razumela dovolj, da bi njuno stališče do Lacana sploh vzpostavilo zvezo do tega, kar je napisal« (Vogrinc, 1995: 61–62).

⁶ Grossberg je definiral artikulacijo kot »bolj aktivno različico« determinacije. Medtem ko determinacija opisuje specifične vzročno-posledične odnose, je artikulacija vedno kompleksna. Namreč, ne le da imajo vzroki učinke, temveč ti učinki sami vplivajo na vzroke, oboji pa so določeni še z vrsto drugih odnosov. Artikulacije tako niso nikoli preproste ali singularne; ni jih mogoče izluščiti iz konteksta, v katerem so sploh šele mogoče (Grossberg, 1992: 56).

Hallu ni pomena, zato je artikulacija v boju za pomen ključna. Po Hallu se moramo vprašati, v kakšnih okoliščinah se lahko ta vez vzpostavi. Poudarja namreč, da je enotnost diskurza v bistvu artikulacija različnih ločenih elementov, ki so lahko reartikulirani na različne načine. Enotnost, ki je pomembna, je povezava med artikuliranim diskurzom in družbenimi silami, s katerimi je pod določenimi zgodovinskimi pogoji lahko, a ne nujno povezan. Teorija artikulacije je tako hkrati način razumevanja, kako se ideološki elementi pod določenimi pogoji združujejo v diskurzu, ter način spraševanja, kako se ali pa se ne artikulirajo v specifičnih preobratih z določenimi političnimi subjekti (Hall, 1996e: 141).

V nasprotju z modeli pošiljatelj–kanal–sprejemnik, v katerih ima vsaka posamezna enota svojo notranjo identiteto, ki jo je mogoče izolirati, niti enote niti proces sam pa niso artikulacije, je pri modelu ukodiranja in razkodiranja ravno narobe, pravi Slackova (1996: 123). Hall je namreč podvomil o predpostavki, da ima vsaka enota modela lastno identiteto, in zagovarjal tezo, da so te enote artikulacije in so brez pomena oziroma identitete same po sebi. To posledično pomeni, da če je vsaka enota procesa komuniciranja artikulacija, potem noben dejavnik ne more popolnoma določiti naslednjega dejavnika, s katerim je artikuliran (Slack, 1996: 123). Tako pojmovanje komuniciranja seveda odpre prostor za strateško posredovanje, saj je ena osnovnih nalog političnega projekta kulturnih študij iskanje mest in trenutkov, na katerih je mogoče kulturne krogotoke reartikulirati. Natančno tu pa nastane prostor za morebitni vznik emancipatornih praks.

Sklep

Kako torej kljub vsem tem razlikam skupaj razmišljati o kulturi in ekonomiji ter o raziskovanju, ki skuša ti področji osmisлити? Če sledim Garnhamu, imamo na voljo dve možnosti: spravo ali ločitev.⁷ Zadnji rešitvi je sledil James Carey, poleg Halla zagotovo ena ključnih figur (sicer ameriških) kulturnih študij. Carey predlaga okvir razlikovanja, okvir, v katerega sta komuniciranje in ekonomija postavljena kot nasprotujoči si praksi.

Komuniciranje in ekonomija sta predvsem človeški praksi. Vendar sta to praksi, ki sta v nasprotujočem si razmerju; sta zgodovinsko, čeprav ne ontološko, medsebojno izključujoči se dejavnosti. Ekonomija je praksa alokacije omejenih virov, komuniciranje pa je proces proizvodnje pomena, to pa je vir, ki je vse prej kot omejen – pravzaprav gre za obilno in brezplačno dobro. (Carey, 1997: 64)

Ne nazadnje pristopa loči tudi različna raven analize – medtem ko se kulturne študije s konceptom teksta z mediji in kulturo spoprijemajo predvsem na mikroravni in z obravnavo intertekstualnosti občasno na mezoravni, se politična ekonomija ukvarja skoraj izključno z makroravnjo analize, kamor spada ukvarjanje z vprašanji koncentracije, regulacije in lastništva ter nadzora. Za uspešno razlago medijskih in kulturnih pojavov seveda potrebujemo razlago na vseh ravneh. Zaradi preseganja ekonomskega redukcionizma in ustrežnejšega pojmovanja ideologije pa menim, da bi bilo za kulturne študije škodljivo, če bi prevzele miselni aparat politične ekonomije, kar predlagajo kritiki, ko zagovarjajo združitev pristopov.

Vseeno je morda plodnejša kompleksnejša obravnava tega odnosa, ki se je oblikovala zno-

⁷ Nicholas Garnham je namreč svoj prispevek za kolokvij, ki ga je organizirala revija *Critical Studies in Mass Communication*, naslovil *Politična ekonomija in kulturne študije: Sprava ali ločitev?*. Lawrence Grossberg pa mu je odvrnil, da je namigovanje na zakonsko zvezo med pristopoma zgrešeno, ker nista bila nikoli poročena; bila sta kvečjemu bratranec in sestrična, ki se nekako prenašata (Grossberg, 1995: 72).

traj pristopa t. i. kulturne ekonomije (gl. recimo du Gay in Pryke, 2002). Gre za pristop, ki na eni strani poudarja prepletanje, združevanje in brisanje meje med kulturo in ekonomijo v sodobnih družbah, po drugi strani pa vztraja pri tezi, da so sodobni ekonomski in organizacijski odnosi precej bolj »kulturalizirani« kot v preteklosti. Naj to povem s Hallom (1997), ko govori o spremenjenem položaju kulture v strukturi⁸ družbe ter o spremenjeni organizaciji kulturnih dejavnosti in institucij:

Domena, ki jo konstituira dejavnosti, institucije in prakse, ki jih imenujemo »kulturne«, se je razširila do neprepoznavnosti. Obenem je kultura zavzela vlogo neprimerljive pomembnosti v strukturi in organizaciji poznomodernih družb, v razvoju globalnega okolja ter v razporeditvi njegovih ekonomskih in materialnih virov. Še posebej sredstva produkcije, kroženja in izmenjave kulture so se dramatično razširila z novimi medijskimi tehnologijami in informacijsko revolucijo. /.../ Sočasno so kulturne industrije posredno postale posredovalni element v vseh drugih procesih. (Hall, 1997: 209)

Zaradi zadnjega – ker so torej mediji hkrati pomemben del materialne infrastrukture sodobnih družb ter hkrati glavni posrednik idej in podob – je po Hallovem mnenju klasično marksistično razlikovanje med ekonomsko bazo in ideološko nadstavbo problematično. Kultura,⁹ dotlej najpogosteje obravnavana kot odvisna spremenljivka, je po njegovem prepričanju zasedla konstitutivno mesto v družbenem življenju (ibid: 220–226). Hall sicer v razpravo o »kulturni ekonomiji« posega bolj posredno, a vendarle teoretični nastavki, oblikovani znotraj te perspektive, najboljše odgovarjajo na njegovo temeljno vprašanje – kako neesencialistično in nedeterministično razumeti ekonomijo po kulturnem obratu.

Literatura

- BARKER, CHRIS (2000): *Cultural Studies: Theory and Practice*. London: Sage.
- BENNETT, TONY (1998): *Culture: A Reformer's Science*. London: Sage.
- CAREY, JAMES (1997): Communications and Economics. V *James Carey: A Critical Reader*, E. S. Munson in C. A. Warren (ur.), 60–75. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- DAVIS, HELEN (2004): *Understanding Stuart Hall*. London: Sage.
- DU GAY, PAUL in STUART HALL (1997): Proizvodnja pomena v potrošnji: Primer Sonyjevega walkmana. *Teorija in praksa* 34(4): 709–725.
- DU GAY, PAUL in MICHAEL PRYKE (2002): *Cultural Economy: Cultural analysis and commercial life*. London: Sage.
- GARNHAM, NICHOLAS (1995): Political Economy and Cultural Studies: Reconciliation or Divorce? *Critical*

⁸ Obenem pa pride do ključnih sprememb na mikroravni vsakdanjega življenja, povezanih predvsem s postfordističnim načinom produkcije, med katerimi velja omeniti vsaj več prostega časa, zaton industrijskega načina proizvodnje in vzpon storitvenega sektorja, fleksibilnost delovne sile ter spremembe v družini in staranje prebivalstva.

⁹ Tu morda za konec velja še opozorilo pred nevarnostjo enačenja komuniciranja in kulture, na kar najbolje opozori Grossberg (1993). Kulturne študije bi morale namesto pogrezanja v komunikologijo kot disciplino omogočiti ravno njeno radikalno kritiko. Na artikulaciji temelječe kulturne študije lahko namreč privedejo do reartikulacije koncepta in prakse komuniciranja, predvsem tako, da se sprašujejo o njegovem odnosu s »specifičnimi institucijami in tehnologijami moči« (Grossberg, 1993: 96). Po Grossbergu je bilo namreč komuniciranje kot tehnologija in koncept eden ključnih dejavnikov pri vzpostavljanju modernih družb.

- Studies in Mass Communication* 12: 62–71.
- GROSSBERG, LAWRENCE (1992): *We Gotta Get Out of this Place: Popular Conservatism and Postmodern Culture*. London: Routledge.
- GROSSBERG, LAWRENCE (1993): Can Cultural Studies Find True Happiness in Communication? *Journal of Communication* 43(4): 89–97.
- GROSSBERG, LAWRENCE (1995): Cultural Studies vs. Political Economy: Is Anybody Else Bored with this Debate? *Critical Studies in Mass Communication* 12: 72–81.
- GREVITCH, MICHAEL in PADDY SCANNELL (2003): Canonization Achieved?: Stuart Hall's Encoding/Decoding. V *Canonic Texts in Media Research*, E. Katz, J. D. Peters, T. Liebes in A. Orloff (ur.), 231–247. London: Polity.
- HALL, STUART (1980): Encoding/Decoding. V *Culture, Media, Language: Working Papers in Cultural Studies, 1972–79*, S. Hall, D. Hobson, A. Lowe in P. Willis (ur.), 128–138. London: Hutchinson.
- HALL, STUART (1982): The Rediscovery of 'Ideology': Return of the Repressed in Media Studies. V *Culture, Society and the Media*, M. Gurevitch, T. Bennet, J. Curran in J. Woollacott (ur.), 56–90. London: Routledge.
- HALL, STUART (1996a): Cultural Studies: Two Paradigms. V *What is Cultural Studies?*, J. Storey (ur.), 31–48. London: Arnold.
- HALL, STUART (1996b): Signification, Representation, Ideology: Althusser and the Post-structuralist Debates. V *Cultural Studies and Communications*, J. Curran, D. Morley in V. Walkerdine (ur.), 11–34. London: Arnold.
- HALL, STUART (1996c): Cultural Studies and its Theoretical Legacies. V *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies*, D. Morley in Kuan Hsing Chen (ur.), 262–275. London: Routledge.
- HALL, STUART (1996d): The Problem of Ideology: Marxism without Guarantees. V *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies*, D. Morley in Kuan Hsing Chen (ur.), 25–46. London: Routledge.
- HALL, STUART (1996e): On Postmodernism and Articulation: An Interview with Stuart Hall. V *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies*, D. Morley in Kuan Hsing Chen (ur.), 131–150. London: Routledge.
- HALL, STUART (1997). The Centrality of Culture: Notes on the Cultural Revolutions of Our Time. V *Media and Cultural Regulation*, K. Thompson (ur.), 207–238. London: Sage.
- HARTLEY, JOHN (2003): *A Short History of Cultural Studies*. London: Sage.
- KELLNER, DOUGLAS (1997): Overcoming the Divide: Cultural Studies and Political Economy. V *Cultural Studies in Question*, M. Ferguson in P. Golding (ur.), 102–120. London: Sage.
- LACLAU, ERNESTO (1979): *Politics and Ideology in Marxist Theory: Capitalism, Fascism, Populism*. London: Verso.
- LACLAU, ERNESTO in CHANTAL MOUFFE (1987): *Hegemonija in socialistična strategija*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- MCCHASNEY, ROBERT W. (2000): The Political Economy of Communication and the Future of the Field. *Media, Culture & Society* 22(1): 109–116.
- MCQUAIL, DENIS in SVEN WINDAHL (1993): *Communication Models for the Study of Mass Communication*. London: Longman.
- MCQUAIL, DENIS (1997): Policy Help Wanted: Willing and Able Media Culturalists Please Apply. V *Cultural Studies in Question*, M. Ferguson in P. Golding (ur.), 39–55. London: Sage.
- MOSCO, VINCENT (1996): *The Political Economy of Communication: Rethinking and Renewal*. London: Sage.
- MURDOCK, GRAHAM (1989): Cultural Studies: Missing Links. *Critical Studies in Mass Communication* 6(4): 436–440.
- PARKIN, FRANK (1971): *Class Inequality and Political Order: Social Stratification in Capitalist and Communist Societies*. New York: Praeger Publishers.
- PETERS, JOHN D. (2003): Retroactive Enrichment: Raymond Williams's Culture and Society. V *Canonic Texts in Media Research*, E. Katz, J. D. Peters, T. Liebes in A. Orloff (ur.), 217–230. London: Polity.
- RAY, LARRY in ANDER SAYER (ur.) (1999): *Culture and Economy after the Cultural Turn*. London: Sage.
- ROBOTHAM, DON (2005): *Culture, Society and Economy: Bringing Production back in*. London: Sage.
- SCHRAMM, WILBUR (1954/1999): Kako deluje sporočanje. V *Komunikološka hrestomatija 2: Razvoj empirične komunikologije v ZDA*, S. Splichal (ur.), 51–73. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

- SLACK, JENNIFER DARYL (1996): The Theory and Method of Articulation in Cultural Studies. V *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies*, D. Morley in Kuan Hsing Chen (ur.), 112–130. London: Routledge.
- STRINATI, DOMINIC (1995): *An Introduction to Theories of Popular Culture*. London: Routledge.
- VOGRINC, JOŽE (1995): *Televizijski gledalec*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- WILLIAMS, RAYMOND (1958/1983): *Culture and Society 1780–1950*. London: The Hogarth Press.